

No. 21
Jan. 2004

NIEUWSBRIEF

STICHTING HISTORIE GROFKERAMIEK

Grofkeramische nijverheid in Limburg

Inleiding

Reeds ten tijde van de Romeinen werd er baksteen toegepast. Zo vinden we ronde bakstenen tegels uit een Romeins hypocaustum in de kerk van Asselt en in de kerk van Merkelbeek kunnen fragmenten van Romeinse dakpannen worden aangetroffen.

De late introductie van baksteen is in dit deel van ons land te wijten aan de ruim voorhanden zijnde bouwmaterialen als hout en natuursteen.

In Venlo kunnen we vaststellen dat er vanaf 1376 sprake is van een stadssteenoven terwijl in Maastricht pas in de 16de eeuw stenen werden gebakken. Gelijk elders in ons land werd er tot ver in de 19de eeuw met veldbrandovens (meilers) geproduceerd, waarbij de productie vooral de lokale markt bediende.

Baksteen wordt in deze provincie meestal met brikken aangeduid. Het is opvallend dat uit metselwerk van deze stenen het gebruik van klezoren (een kwart metselsteen) bij de hoeken doorgaat tot ca. 1850.

Mechanisering

Net als in de overige delen van ons land worden met riet en stro gedekte daken in de late middeleeuwen vervangen door daken met gebakken bouw materiaal. De daktegels werden bekend en daarnaast ontwikkelde zich al snel de dakpan. Rond het midden van de 18de eeuw ontstond een grootschalige productie van dakpannen in midden Limburg, met name rond Tegelen. Aanvankelijk waren dat vooral de Oud-Hollandse pannen. Later gevolgd door machinaal vervaardigde pannen. Ook de ruime aanwezigheid van klei tussen Swalmen en Venlo (Pleistocene) en de jongere klei rond Echt, Thorn en Haalen vormde vanaf 1840 eveneens een voorwaarde

voor een grote ontwikkeling van de kleiwarenindustrie.

Mede dankzij de mechanisering in deze bedrijfstak kon ook de metaalwarenindustrie in deze regio groeien. Zo ontwikkelde zich in Swalmen de firma Konings (1873) en in Tegelen de 'IJzerfabriek van Tegelen' opgericht in 1855 en bekend onder de naam firma Kamp & Soeten. In 1888 werd ook de ijzergieterij Hekkens opgericht. Zij leverden machines voor de grofkeramische industrie zoals dakpanpersen.

De eerste gemechaniseerde fabrieken werden in Tegelen gesticht door de Gebr. Teeuwen (1844) en de Gebr. Laumans (1845). Alleen in Tegelen kende men een jaarproductie tussen 1888 en 1894 van meer dan negen miljoen pannen. In 1900 werkten er ruim 700 mensen verdeeld over bijna 40 bedrijven in deze industrietak. Begin jaren '50 van de vorige eeuw werd de Nederlandse dakpannenmarkt nog voor zeventig procent gevoed door deze bedrijven.

In Echt was 'het andere dakpannencentrum' waarbij de bedrijven van C.V. Cuypers (ca. 1875) en de N.V. 'Stoompannenfabriek van Echt' (1877) alsmede de fabriek van 'De Valk' Meuwissen (1900) (zie foto) factoren van belang waren.

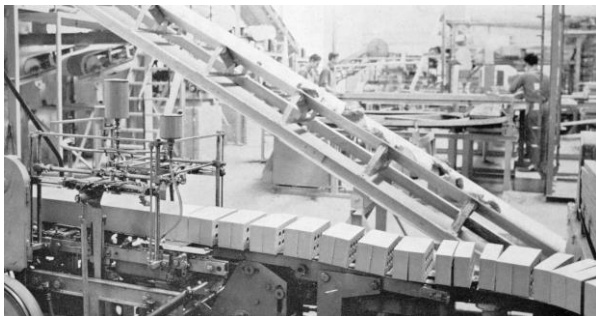
Een apart hoofdstuk in deze vormt de productie van gresbuizen. Dit zijn buizen waarbij de klei is dichtgesinterd en zodoende geschikt zijn voor bijvoorbeeld rioleringen. Productiecentra waren Tegelen, Beesel, Belfeld en Reuver. Hoewel rioolbuizen van pvc materiaal in veel gevallen thans worden gebruikt, produceert men nog steeds gresbuizen.

Maatvastheid en continu productie

In de 19de eeuw ontstonden er bouwmaterialen die maatvaster werden doordat mechanisatie en standaardisering alsmede prefabricering werden doorgevoerd. Ook de uitvinding van de ringoven in 1858 door de Duitsers Hoffmann en Licht gaf vanaf 1870 in Limburg een aanzienlijke verbetering in de productie. In Panningen resteert nog een ringoven die in 1909 gebouwd is terwijl de ringoven van Plinthos (St. Jozef, Daniken) bij Geleen uit ca. 1920 dateert.

Eveneens werd het mengen en vormen van klei vanaf 1897 gemechaniseerd door de invoering van een Canadese vormbakpers waarbij onder druk de klei in de steenvormen geperst werd. Vanaf 1875 kwam daar nog eens de uitvinding van de strengpers bij, waarmee tevens profielstenen gemaakt konden worden door de uitstroombmond waardoor de klei geperst werd, aan te passen.

Vroege voorbeelden vinden we in de kapel van het Savelbergklooster te Heerlen (1878) Alfred Russel uit Tegelen richtte in 1886 een bedrijf op waarin strengpers- en vormbaksteen gemaakt werden. Ook konden deze stenen nageperst worden waardoor verblendsteen ontstond. De steen heeft als kenmerk een hoekige vorm met een gladde buitenkant. Een variant hierop is in 1905 door steenfabrikant J.M. van de Loo uit Dieren ingevoerd onder de naam Bricorna-steen (brique ornata). Deze stenen waren voorzien van patroonschilderwerk met engobe (ingekleurde kleipap). Een fraai voorbeeld is terug te vinden op de gevel van het station te Schin op Geul uit 1913.

Sluitende dakpannen

Een stempelpers werd verantwoordelijk voor de mechanische productie van dakpannen. Een belangrijk voordeel was dat de pannen maatvaster werden en daardoor een betere sluiting kregen. Naast de sledepers kennen we de revolverpers die thans nog steeds een grote rol speelt in de huidige productiemethode. Enkele voorbeelden van dergelijke vroege vormen van geperste dakpannen vinden we

bij de winkel Parade 19 te Venlo waar een dakerker nog met Franse Gilardonipannen gedekt is, afkomstig uit Altkirch (Frankrijk). Deze gepatenteerde dakpan is de basis geweest van een grote groep machinaal geperst dakpannen vanaf 1875. Fabrieken in midden Limburg zoals in Tegelen en Echt spelen daarbij een grote rol. In 1881 werd de Muldenpan van Ludowici uit Jockgrim geïntroduceerd die met name in Tegelen rond 1890 op grote schaal werd geproduceerd. Uit Frankrijk kwam de Bouletpan ook wel Kruispan of Echterpan genoemd. Daarmee verwant in vorm is de Tuile du Nord,

eveneens afkomstig uit (Noord)Frankrijk.

Dakpannen sorteren

Resterende grofkeramische monumenten in Limburg:

Limburg kende dus een groot aantal grofkeramische bedrijven waarvan er verhoudingsgewijs enkele zijn overgebleven in voornamelijk de Maasvallei. Een van de kenmerken van een dergelijk bedrijf is dat de opstallen met het veranderen van de productie worden aangepast zodat er relatief weinig historische gebouwen overblijven. Niettemin zijn er nog een aantal aanwijsbare delen onroerend goed overgebleven in de volgende plaatsen:

Belfeld: in 1892 werd een dakpannenfabriek onder de naam 'Janssen-Dings' opgericht door H. en J. Janssen en W. Dings. Aanvankelijk werd in Kasseler vlamovens gestookt. In 1930-'31 bouwde men haaks daarop een groot vier verdiepingen tellen gebouw met daarin een ringoven, De in 1948 gebouwde panoven kwam in de plaats van de Kasseler ovens. Het fabrieksterrein is grotendeels ommuurd. Thans is het bedrijf gesloten. (zie elders in dit blad)

Buggenum: N.V. Kleiwarenfabriek is hier vooral bekend door het bakken van witte bakstenen. De historie is te vinden in de schoorsteen uit ca. 1905.

Echt: De nog producerende dakpannenfabriek Gebr. Cuypers gebouwd in 1919, heeft een langwerpig gebouw met aan de zuidzijde een vrijstaande schoorsteen. De oorspronkelijke ovenruimten zijn deels voor opslag in gebruik. De constructie van het gebouw wordt gevormd uit betonnen en bakstenen kolommen in met ijzeren trekstangen.

Geleen: De voormalige steenfabriek 'St. Jozef' of ook wel 'Plinthos' genoemd bij de Gemeente Schinnen, heeft een rond 1920 gebouwde ringoven met zadeldak en hoge schoorsteen. Op het terrein bevinden zich voorts een opzichterswoning en enkele open houten droogloodsen. De fabriek heeft onlangs na de restauratie in 2002 de functie van educatiecentrum voor natuur en milieu gekregen.

Panningen: Van de Heldense Steenfabriek N.V. resteert een in 1909 gebouwde ringoven naar het ontwerp van A. Vorstermans. Het ovengebouw heeft een houten overkapping en zijbeuken op gemetselde kolommen. De schoorsteen is na de oorlog in 1945 hersteld.

Reuver: Van de voormalige greswarenfabriek van de Gebr. P. en J. Teeuwen die in 1899 door J. Timmermans is opgericht zijn onder meer de tweebeukige drierdiepingen hoge fabrieksgebouwen uit 1923-'27 bewaard gebleven.

Thorn: Hier staat slechts nog de fabrikantenwoning in rijke neorenaissancestijl. Dit aan de Trippaardstraat 34 gebouwde huis werd rond 1895 als kantoor en woonhuis gebruikt bij de voormalige stoomdakpannenfabriek 'Hendrik van de Boel'.

Literatuur:

- Monumenten in Nederland (limburg) – Zwolle 2003
- De kleiwarenindustrie in Belfeld, Reuver, Beesel en Swalmen – J. Ickenroth e.a. – Reuver 1994
- Industrieel erfgoed in Limburg – J.C.J.M. Starms en M.M.R. Daru-Schoemann – Leeuwarden/Maastricht 1990
- Honderd jaar industrie in Noord- Limburg 1839-1939 – G.C.P. Linssen – Venlo 1979
- Uit aarde geschapen – P.J.M. Teeuwen – Leeuwarden/Mechelen 1991

Ruud Stoffels

Berichten

SHG-excursie 2004

In het kader van dit themanummer over de grofkeramische nijverheid in de provincie Limburg heeft het bestuur besloten om in deze regio de jaarlijkse excursie te laten plaatsvinden. Bij het ter perse gaan van deze uitgave van de Nieuwsbrief was het programma nog niet bekend. Wel de datum van **vrijdag 18 juni 2004**. Deze kunt u dus alvast in de agenda noteren!

Uiteraard zullen we u vroegtijdig op de hoogte brengen van het programma. Deze brief kunt u in de maand april of mei verwachten.

Velp

Dagblad de Gelderlander wist op 19 juli 2003 te melden dat er weer stenen zullen worden gebakken in de voormalige steenfabriek de Groot te Velp. Jan Zwagerman, de huidige eigenaar heeft bij de gemeente Rheden geïnformeerd wat de mogelijkheden zijn van het complex. Hij kocht het 12 hectare grote terrein in 1999. Hij is eigenaar van Sealift, Zwagerman International, Cranehouse en Spacelift. De bedrijven richten zich op de verhuur van allerlei machines en kranen voor bijvoorbeeld transport in havens, op

booreilanden, in de industrie, in de bouw, voor het boven halen van scheepswrakken. Hij wil zogenaamde afbakstenen leveren, die op de bouwplaats worden afgebakken in een oven die bij hem gehuurd kan worden. Het gehele concept zou over een paar jaar operationeel moeten zijn, aldus Zwagerman.

Lathum

De voormalige steenfabriek De Koppenwaard zal worden aangewezen als rijksmonument. De buiten bedrijf gestelde steenfabriek is de laatst overgebleven historische steenfabriek langs de Gelderse IJssel, die nog een redelijk beeld geeft van een authentieke steenfabriek. Ook de inrichting van de fabriek geeft nog een goed beeld van het productieproces van het steenbakken. De gemeente Angerlo, waartoe De Koppenwaard behoort, onderzoekt nog met de Rijksdienst voor Monumentenzorg welke bestemming aan het complex kan worden gegeven. Gedacht wordt aan een educatieve functie, mogelijk in relatie met het uiterwaardengebied waarin de steenfabriek staat.

Bron: Industria Nieuwsbulletin Stg. FIEN 4 nov. 2003

Smalspoor in Maas- en Swalmdal

Henk Kolkman

Tussen Venlo en Roermond ligt op enkele kilometers ten oosten van de Maas het „Pruusse Bos“. Dit is een hoogterras dat met een vrij steile rand ongeveer 30 m boven het Maas-niveau uitsteekt. Hier ligt een 1,5 tot 4 m dikke kleilaag onder een zandlaag variërend van 3 tot 12 m dik. De klei komt alleen aan de rand van het plateau dicht bij de oppervlakte en is daar relatief makkelijk te winnen.

In het Romeinse Tegula kwam de kleilaag zelfs aan de oppervlakte. Hier kwam de keramische industrie dan ook vroeg tot ontwikkeling. Daaraan danken we de huidige plaatsnaam Tegelen. Het woord „tegel“ ook, hoewel het Romeinse woord „dakpan“ betekende. Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw kwam de grofkeramische industrie in Tegelen opnieuw tot grote bloei. Telgen van Tegelse fabrikantenfamilies als Teeuwen, Laumans en Janssen stichtten fabrieken in de omgeving, ook in het nabije Duitsland. Vanwege de vette klei werden specialiteiten opnieuw dakpannen en daarnaast gresbuizen. Niet iedereen zal die laatste term nog kennen. In tegenstelling tot draineerbuizen, hebben gresbuizen een verglaasd oppervlak. Ze zijn daardoor waterdicht en zeer geschikt voor rioleringen.

De spoorwegen speelden een grote rol. Tegelen, Belfeld, Reuver (ook toen al gemeente Beesel) en Swalmen liggen aan de in 1865 geopende spoorlijn Venlo-Maastricht. In elke plaats ontstonden na 1890 meerdere machinale fabrieken („Stoomfabrieken“) bij de dorpskernen, dus dichtbij de stations en nog redelijk dicht bij de Maas en het Pruusse Bos. Houben & Steegh in Belfeld kreeg al in 1895 een raccordement, bij drie fabrieken in Reuver gebeurde dat pas tussen 1928 en 1934. Er werd veel per spoor geëxporteerd. Na de kanalisatie van de Maas vertrokken kustvaarders met dakpannen vanuit Tegelen, Belfeld en Asselt (bij Swalmen) naar bestemmingen als Engeland en Finland.

De al genoemde steilrand van het hoogterras loopt niet precies evenwijdig met de grens. Bij Swalmen en Reuver dolven de Nederlandse fabrikanten de klei net over de grens. Daarentegen lagen de groeves in Tegelen op Nederlands gebied en vond van hieruit ook vervoer van klei per smalspoor naar Duitsland (Kaldenkirchen) plaats. Bij het tussen genoemde plaatsen gelegen Belfeld lagen de groeves eerst nog net op Nederlands gebied, namelijk bij Maalbeek. Toen die

groeves uitgeput raakten, ging men klei over de grens winnen. Veel groeves lagen in gemeentegrond. Dit gold ook voor Swalmen. De groeves lagen daar dan wel op Duits gebied, maar dat gebied was eigendom van de gemeente Swalmen. Daarentegen lagen de meeste groeves van de Reuverse fabrikanten in het eigendom van een Duitse textielbaron, Freiherr von Diergardt. Anders dan Swalmen, had de gemeente Beesel (waartoe Reuver behoort) daarom weinig of geen greep op het smalspoor aan de andere kant van de grens.

De groeve Maalbeek van de Electriche Dakpannenfabrieken Gebr. van Cleef te Belfeld (foto Th. Olders, hangend in Gemeenschapscentrum de Hamar te Belfeld)

Aanvankelijk werd gegraven in primitieve putten. Vanaf 1885 kwamen er grotere en diepere gaten, die terrasvormig werden afgegraven of waarin twee of drie houten etages werden gebouwd. De klei werd in etappes naar boven gegooid. Alles was handwerk; excavateurs verschenen hier pas vanaf circa 1920. De klei werd afgevoerd met boerenkarren. De invoering van smalspoor was een zeer belangrijke vorm van mechanisatie, al doet de paardentractie daar misschien niet direct aan denken. De klei

werd nu naar beneden, in de kipwagens gegoooid. Deze werden over het smalspoor via een helling omhoog getrokken en vervolgens naar de fabrieken vervoerd. In Swalmen kostte het vervoer per boerenkar omstreeks 1905 f 1,50 per m³; per smalspoor daalde dit tot 15 cent ! Fabrikant Trienekens in Reuver noemde zelfs 10 cent. Verschillende bronnen zijn het er over eens dat één paard zes kipwagens van 3/4 m³ over een vlakke weg kon trekken. Op de helling in de groeve was dat natuurlijk minder. Als eerste in de regio kreeg Canoy-Herfkens in 1893 vergunning van de gemeente Tegelen voor het aanleggen van "een ijzeren spoorbaan over gemeentegronden voor het vervoer van potaarde". De spoorbreedte was 90 cm. In 1895 kreeg Houben & Steegh een dergelijke vergunning van de aanpalende gemeente Belfeld, maar nu bedroeg de spoorbreedte 75 cm. Latere smalspoorlijnen in Tegelen en Belfeld en de lijnen in Reuver (1901) en Swalmen (1910) kregen allen een spoorbreedte van 60 cm.

De fabrikanten waren weliswaar concurrenten van elkaar, maar werkten op het gebied van smalspoor vaak samen. De aanleg van smalspoorlijnen vergde immers veel tijd (voor het plannen van de lijn, aanvragen van de vergunningen, verwerven van gronden, etc.) en geld. De vorm van samenwerking verschilde per gemeente. In Tegelen werd samenwerking kennelijk aan het particulier initiatief overgelaten. De gemeente Beesel probeerde het met regelgeving en eiste steeds dat een om een vergunning vragende fabrikant desgewenst deelname van andere fabrikanten toestond. Het ging immers om smalspoor in de bermen van gemeentewegen. Het was niet in het algemeen belang dat er in iedere berm een lijn werd aangelegd en evenmin dat de zich het eerst meldende fabrikant een vergunning kreeg en de volgende niet. De kosten van aanleg en onderhoud van de gemeenschappelijke lijn(gedeelten) werden in Reuver over de fabrikanten verdeeld naar verhouding van het aantal ovens. Elke fabrikant gebruikte op het gemeenschappelijke spoor zijn eigen kipkarren, paard(en) en later loc(s). Zoals in een volgend artikel besproken zal worden, kwam het tot enkele knallende ruzies, waaraan de Officier van Justitie en de Commissaris van de Koningin te pas kwamen. In Swalmen was de samenwerking het verst gevorderd. De exploitatie was er in handen van een mini-spoorbedrijfje, de NV Smalspoor Swalmen. Paarden en locs van de afzonderlijke fabrieken kwamen hier niet verder dan de eigen groeve.

Eerst werd alleen 's winters klei gestoken. De arbeiders waren hiervoor beschikbaar omdat de fabrieken toch stil lagen. Buiten drogende producten konden namelijk kapot vriezen. Later kon onafhankelijk van het weer gedroogd worden boven en rondom de moderne ringovens. Van de grote fabrieken kreeg Tiglia in Tegelen als eerste in 1912 een ringoven; Janssen-Dings in Belfeld als laatste in 1930. Toen kon het hele jaar klei gestoken en gereden worden.

Stoomlocs hebben het "Gleis" in deze regio nooit bereiden. De gebr. Teeuwen in Tegelen kochten in 1913 een benzineloc, waarschijnlijk als eerste in de streek. In Swalmen verdween de paardentractie pas in 1927, maar daar werd meteen overgeschakeld op dieseltractie. De gebruikte motorlocomotieven konden circa 20 wagens trekken, ruim drie maal zo veel als een paard. Tientallen jaren werd het beeld in de verschillende dorpen bepaald door de „kleitrams“. In Reuver was de benaming „Tuf“ zeer ingeburgerd. Een locloods was daar een „Tufhuis“.

Na de Tweede Wereldoorlog speelde de grofkeramische industrie een belangrijke rol bij de wederopbouw. In de jaren zestig van de twintigste eeuw werd de concurrentie van kunststof en beton sterk gevoeld. Er vond een verdere rationalisatie van de productie plaats, in minder maar modernere fabrieken. Bij een golf van bedrijfsluitingen en fusies verdween een aantal fabrieken uit de dorpen. Op de vrijgekomen ruimte werden nieuwe woonwijken gebouwd, vaak met straatnamen die aan de grofkeramische industrie herinneren. Het smalspoor was al eerder uit het dorpsbeeld verdwenen, in Reuver bijvoorbeeld in 1956. In een halve eeuw bleken de kosten van het vervoer per kleitram te zijn gestegen van 15 cent tot f 1,50 per m³. Maar vervoer per vrachtauto was nog iets duurder, namelijk f 1,65 per m³. De directe aanleiding voor de opheffing was hier dat de gemeente het smalspoor uit de drukke Keulseweg wilde zien verdwijnen. Maar ook elders verdween het smalspoor. Een belangrijke achtergrond was dat de klei uit het Pruusse Bos niet meer aan de strenger wordende eisen van het KOMO keurmerk kon voldoen. Er zaten namelijk veel houtresten in, die in de oven verbrandden en poriën achterlieten. De winning van klei werd daarom overgelaten aan daarin gespecialiseerde bedrijven, die de klei per vrachtwagen uit vooral Zuid-Limburg haalden.

De streek is de grofkeramische industrie en ook de kleitrams niet vergeten (zie ook de verwijzingen hieronder). Toch lijkt het smalspoor in met name Belfeld, Reuver en Swalmen bij railhobbyisten zo goed als onbekend te zijn, ondanks interessante aspecten als grensoverschrijdend verkeer en dagelijks railvervoer door dorpsstraten. In volgende nummers zal daarom aan elk van deze dorpen afzonderlijk aandacht besteed worden. Ondanks hulp van velen en tijdrovend (maar aangenaam) gespit is het beeld zeker nog niet compleet. Informatie van lezers is dan ook hartelijk welkom.

Geraadpleegd zijn onder andere:

“De kleiwarenindustrie in Belfeld, Reuver, Beesel en Swalmen”, uitgegeven door de Heemkunde Vereniging Maas- en Swalmdal, 1994 (nog verkrijgbaar via www.maas-enswalmdal.nl).

“Uit aarde geschapen : aspecten van bedrijfsbeleid in de keramische nijverheid binnen het oude industriegebied van Noord-Limburg 1815-1965”, proefschrift van P.J.M. Teeuwen, 1991.

Dit artikel werd verscheen eerder in het blad Smalspoor no. 61 juni 2003, een uitgave van de

Stichting Stoomtrein Valkenburgse Meer in samenwerking met de Nederlandse Smalspoorstichting en de Stichting Nationaal Smalspoor.

Het smalspoor in de Keulsweg in Reuver-Offenbeek in 1956, kort voor de opheffing. Links de aansluiting van Jac Laumans met enkele kipwagens; rechts een vrachtwagen met klei. (75 verhalen uit Reuver, Sjra Vincent, 1998)

Alem

In een kerkje te Alem bij Zaltbommel is dakpannenkenner en verzamelaar Huub Mombers momenteel bezig om een dakpannenmuseum in te richten. De opening van dit museum is te verwachten in de maand mei van dit jaar.

Het betreft de inrichting van 700 jaar dakpanhistorie in Nederland. Ook een aantal dakpannen uit de Romeinse tijd in de eerste eeuw zullen hier te zien zijn. Verder zijn er glazen dakpannen, buitenlandse dakpannen en exemplaren uit overzeese gebieden. Eveneens is er een gedeelte ingericht met grêsmaterialen en schoorsteenpotten. Daarnaast is de ontwikkeling van gietijzeren dakramen vanuit de keramische dakpan te volgen. Tot slot worden er dakornamenten, hulpstukken, nokvorsten etc. tentoongesteld evenals en een aantal gebruiksvoorwerpen uit de dakpanindustrie zoals metalen matrijzen. Affiches en oude catalogi completeren het geheel. De openingstijden zijn op dit moment nog niet bekend.

COLOFON

Nieuwsbrief Stichting Historie Grofkeramiek.

Verschijnt twee maal per jaar.

Eindredactie: R.P. Stoffels, Trasmolen 19,
8754 GL Makkum, tel: 0515-232281. (secretariaat)

website: www.grofkeramiek.nl

E-mail: shg@tiscailmail.nl

Abonnement te verkrijgen door aanmelding als vriendenlid middels overmaking van min. € 15,- voor particulieren en € 50,- voor bedrijven en instellingen, op ABN/AMRO bankrekening nr.: 43.76.44.480 t.n.v. Stichting Historie Grofkeramiek te Makkum o.v.v. 'nieuwe donateur'.

Ontwikkelingen van de voormalige dakpannenfabriek Janssen-Dings in Belfeld

De kleiwarenindustrie heeft in Belfeld, net als in Tegelen overigens, in het verleden een zeer belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van het dorp. Tot in de zestiger jaren van de twintigste eeuw was het de belangrijkste bedrijfstak in de streek tussen Venlo en Roermond. Dat heeft zijn sporen nagelaten, ook in Belfeld.

Al jaren werd er in de voormalige gemeente Belfeld geprobeerd de midden in de dorpskern gelegen dakpannenfabriek van Janssen-Dings, sinds enige tijd deel uitmakend van de Koramic-groep, te verplaatsen naar elders. Midden jaren negentig van de vorige eeuw komt er schot in die pogingen. Er wordt een overeenkomst getekend tussen gemeente en bedrijf waarbij medio 2002 de bedrijfsactiviteiten worden beëindigd. Al in 1994 heeft de heemkundevereniging Maas- en Swalmdal richting gemeente gewezen op de industrieelbouwkundige waarden van het complex. Bovendien zijn de fabriekshallen uit de periode 1890-1980 beeldbepalend. Ook in 1998 en 1999 heeft de heemkundevereniging gelegenheden aangegrepen om dit aspect onder de politieke aandacht te brengen. Het mocht helaas niet baten. De gemeente Belfeld had al vaker blijk gegeven van het feit dat men weinig waarde hechte aan het eigen cultuurhistorische

verleden. De plannen voor de herinrichting van het terrein kwamen midden 2000 plotseling in een stroomversnelling terecht toen de gemeente Belfeld onverwacht te horen kreeg dan men per 1 januari 2001 bij de nieuwe gemeente Venlo zou worden heringedeeld. Nog in de laatste raadsvergadering van de Belfeldse gemeenteraad in december 2000 werd een visie vastgelegd voor de herinrichting van het terrein. Dat plan liet niets over van de industriële structuren en ging uit van totale sloop van het complex.

De herindeling bood de heemkundevereniging de kans om opnieuw, nu bij de gemeente Venlo, te wijzen om de industrieel-archeologische waarden van de gebouwen. Ook de Stichting Historie Grofkeramiek heeft toen schriftelijk naar het gemeentebestuur haar visie medegedeeld. De nieuwe gemeente Venlo werd gevraagd om het nog voor de herindeling door de gemeente Belfeld vastgestelde ontwerp voor de stedenbouwkundig invulling nog eens tegen het licht te houden. Daarop heeft de gemeente Venlo het Monumentenhuis Limburg te Roermond ingeschakeld om de bouwkundige waarde van de bouwwerken vast te stellen. Inmiddels was ook de commissie Stadskwaliteit (welstandscommissie) van mening dat meer rekening gehouden diende te worden met de historische context. De uitkomst van het rapport van het Monumentenhuis leidde tot aanpassing van het oorspronkelijke ontwerp. De woning en

aansluitende oudste fabriekshallen uit het einde van de negentiende eeuw langs de Julianastraat zullen behouden blijven. Zij zijn een zeldzaam voorbeeld van de kleinschalige opzet van de pannenfabrieken uit die periode. Vooral in het noordoostelijk deel van het terrein zal de oude structuur van de fabriek in de vorm van woningbouw en straten terug komen. De mogelijkheid om een deel van de gevels van de zogenaamde Blauwe fabriek te behouden werd in de plannen opgenomen. Helaas kon de projectontwikkelaar hier geen invulling aan

geven. Het gebouw was te omvangrijk om in de kleinschalige dorpskern hergebruikt te worden. In overleg tussen de afdeling monumentenzorg en de bedrijfsleiding van Janssen-Dings/Koramic werd kort voor het stopzetten van de productieactiviteiten besloten het productieproces op video vast te leggen. Deze videofilm maakt deel uit van het systematisch vastleggen van de voormalige fabriek. Het gehele complex is tegelijkertijd (september 2002) door een architectuurfotograaf in foto's vastgelegd. Midden 2003 is bovendien door de gemeente Venlo geld beschikbaar gesteld voor het schrijven van een boek over het bedrijf. Deze publicatie wordt geschreven door Eric Nijhof uit Utrecht en wordt begeleid door het gemeentearchief Venlo in samenwerking met de heemkundevereniging Maas- en Swalmdal. Het is de bedoeling dat deze publicatie eind 2004 zal verschijnen.

Jammer genoeg is het niet gelukt om beeldbepalende structuren van de fabriek, zoals het ringovengebouw en de zogenaamde blauwe fabriek waarop tien schoorstenen stonden, te behouden. Midden 2003 is men begonnen met de sloop van het complex. Deze sloopwerkzaamheden zijn recentelijk afgerond. Naar verwachting zal in 2004 begonnen worden met woningbouw op het terrein. Wel blijft het in de ogen van het Monumentenhuis Limburg belangrijkste element, het oudste deel van het fabriekscomplex, nu voor sloop behoed. Positief is ook het feit dat er een historische documentatie is en wordt vastgelegd.

Onlangs heeft de heemkundevereniging op verzoek van de Dorpsraad Belfeld een aantal suggesties aangedragen voor straatnaamgeving in de toekomstige woonwijk. Daarbij is nadrukkelijk gekozen voor namen die een verband houden met het keramische verleden van deze plek.

*Twan Ernst, 16 november 2003
Heemkundevereniging Maas- en Swalmdal*

Steenfabriek Plinthos

Een aantal jaren geleden voerde een SHG excursie ons langs de vervallen fabriek van Plinthos ook wel bekend onder de naam St. Jozef te Daniken bij Schinnen. In de daarop volgende jaren is deze oude ringoven geheel gerestaureerd en geschikt gemaakt voor een multifunctioneel centrum. Het Centrum voor Natuur- en Milieu-Educatie (CNME) Westelijke Mijnstreek is er thans in gehuisvest. De steenfabriek is geheel gerenoveerd en biedt onderdak aan diverse natuur- en milieuverenigingen. In het gebouw zijn een aantal kantoren, een natuurwinkel en een grote expositie ruimte.

Interieur Natuur- en Milieu Educatiecentrum Plinthos

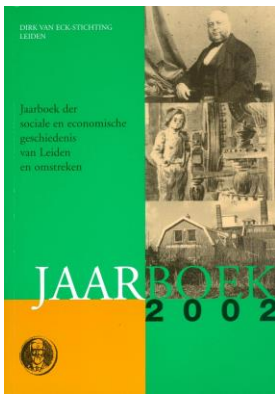
Onder de NME-ruimte bevindt zich nog de grote ringoven. Een gedeelte van de ringoven wordt gereserveerd voor vleermuizen. De rest wordt expositieruimte. De oude installaties zullen hier achter glas zichtbaar blijven. Het Centrum wil kinderen en volwassenen uit de regio zoveel mogelijk in contact brengen met (de waarden van) natuur en milieu. Zo voelen ze zich verantwoordelijk om mee te helpen hun eigen leefomgeving te verbeteren.

Kantoor van het CNME Westelijke Mijnstreek

Het CMNE coördineert en verzorgt natuur- en milieueducatie in de regio Westelijke Mijnstreek. Daarbij wordt nauw samengewerkt met gemeenten, groene organisaties en het bedrijfsleven. Subsidies komen van de gemeente Sittard-Geleen, Schinnen en Beek.

Literatuursignalering

Jaarboek der sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken – Werklust en de Nijverheid – Pottenbakkers van Hazerswoude in de negentiende eeuw door Adri van der Meulen en Paul Smeele.
Uitg: Jaarboek 2002 - Dirk van Eck-Stichting

ISBN: 90-73279-22-4

Van ons vriendenlid, de heer Paul Smeele, ontvingen wij zijn artikel dat hij schreef met de heer Adri van der Meulen over de Nijverheid en Nieuw Werklust te Hazerswoude. Zoals een aantal onder ons weten is onlangs het complex van Nieuw Werklust op de monumentenlijst gezet. De toekomst zal leren welke functie de gebouwen zullen krijgen nu de productie is gestopt. In het artikel wordt uitvoerig beschreven welke weg deze bedrijven hebben gevolgd. Naast de wel voortdurend geproduceerde dakpannen en estrikken (plavuizen) zijn er nog een aantal interessante andere kleiwaren vervaardigd zoals eeststenen en suikervormen en bloempotten. Deze producten zijn het gevolg van de in deze streken veel voorkomende bedrijven zoals de tuinbouw. Het goed leesbare artikel wordt ondersteund met tekeningen en foto's geeft een bijkans compleet beeld van deze bedrijfstak te Hazerswoude.

Backsteintechnologien in Mittelalter und Neuzeit, Studien zur Backsteinarchitektur, band 4 - Ernst Badstübner en Dirk Schumann. Uitg: Lukas Verlag, Berlin 2003.

ISBN 3-931836-27-4.

Vanaf 1997 verschijnen met een bepaalde regelmaat

publicaties in de reeks Studien zur Backsteinarchitektur. Het is een initiatief van de emeritus hoogleraar Ernst Badstübner uit Griefswald en Dirk Schumann, bouwhistoricus uit Berlijn. In deze serie wordt een overzicht geboden van recent onderzoek

op het gebied van baksteentechnologien in de Middeleeuwen en de moderne tijd. Er zijn bijdragen uit Duitsland, Polen, Zwitserland en Italië waarin interessante zaken uit Denemarken en Nederland zijn te vinden.

De bundel Backsteintechnologien biedt een rijk gevarieerd overzicht op het gebied van baksteenonderzoek. Met name de methodische aanzetten laten zien dat ondanks de reeds verworven kennis nog vele vragen open zijn en dat ook in Nederland nog interessante ontdekkingen zouden kunnen worden gedaan voor zowel de middeleeuwse baksteen als de baksteen in de vroegmoderne tijd.

Ruimte voor Cultuur

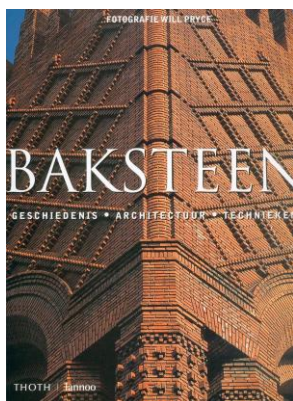
Reeds in december 2002 verscheen een rapport – op basis van het onderzoek van E. Kwaks in 1988 - van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, samengesteld door Peter Nijhof, betreffende een inventarisatie en cultuurhistorische waardenstelling van (voormalige)

steenfabrieken in Gelderland.

Aanleiding was de voorgenomen bescherming van een aantal steenfabrieken als rijksmonument in het kader van het landelijk Monumenten Selectie Project (MSP) en plannen voor herbestemming van deze fabrieken. Nadat Rijkswaterstaat de nota Ruimte voor de Rivier presenteerde, kwam bij Monumentenzorg temeer het besef dat in de uiterwaarden, waarvan het beeld grotendeels mede bepaald werden door de talrijke steenfabrieken die hierin stonden. Wanneer niets ondernomen wordt, lopen we de kans dat om op termijn helemaal geen steenfabrieken meer in dit karakteristieke landschap te zien zullen zijn. In het rapport van Nijhof worden een negentigtal locaties beschreven en in beeld gebracht. Om nu het debat aan te gaan met betrokkenen, heeft de Federatie voor Industrieel Erfgoed in Nederland een studiemiddag georganiseerd in Wageningen, waarbij een aantal locaties specifiek werden toegelicht met betrekking tot behoud en herbestemming. Deze locaties zijn:

Wageningen, voormalige steenfabriek De Bovenste Polder (woon- en atelier functie) ; Wageningen de voormalige steenfabriek De Plasserwaard (woonfunctie); Weurt de voormalige steenfabriek De Bunswaard (fictieve studie naar een functie als sauna/ontspanning), Lathum, de voormalige steenfabriek De Koppenwaard (herstel en conservering) en Wijk bij Duurstede, de voormalige steenfabriek De Bosscherwaarden (museum voor grofkeramiek). Al deze projecten hebben een verschillende insteek met betrekking tot behoud. Alle projecten zijn echter ook afhankelijk van de planologische kernbeslissing van Rijkswaterstaat die, naar het laat aanzien pas in 2004 of 2005 zal plaatsvinden, met uitzondering van het reeds gerealiseerde plan van de Bovenste Polder. Hoewel aannemelijk werd gemaakt dat de financiën betreffende de investering en restauratie verkregen zouden kunnen worden, bleef onduidelijk hoe de financiële voortgang van de exploitatie zich zal gaan ontwikkelen. Afgezien van bovengenoemde drempels die genomen moeten worden, kunnen we constateren dat er een groeiende belangstelling is om een aantal voormalige baksteenproduktlocaties te behouden. We hopen dan ook dat Rijkswaterstaat de waarde van deze locaties zal erkennen en zal komen tot een overeenkomst gunstig besluit in deze.

Baksteen, geschiedenis, architectuur, technieken Uitg: Uitgeverij Thoth, Bussum. Auteur: James W.P. Campbell. Fotografie: Will Pryce. ISBN: 90 68683381 De prijs bedraagt 44,90 euro. Het betreft een gebonden uitgave van 320 pagina's.

In het lijvige boekwerk 'Baksteen, geschiedenis, architectuur, technieken' zijn vele opmerkelijke staaltjes geschiedenis van duizenden jaren techniek en architectuur van baksteen te vinden van James W.P. Campbell. In dit

geheel aan baksteen gewijde boek zijn ruim 600 foto's en illustraties opgenomen waarvan 570 in kleur. Architectuurfotograaf Will Pryce heeft in afstand de wereld wel twee keer gerond en is 3 jaar bezig geweest om de collectie foto's voor het boek samen te stellen. Het resultaat is een uniek

architectuurboek dat de geschiedenis volgt van baksteen vanaf vijfduizend jaar voor Christus tot de toepassing in de hedendaagse bouwsector.

Een van de doelstellingen van Campbell is de presentatie van een historisch overzicht over de ontwikkeling van het stenen bakken en metselen. Maar het is ook de geschiedenis van gemetselde constructies zoals gebouwen, muren en bruggen. Campbell besteedt daarbij ook aandacht aan de Nederlandse bouwkunst in een hoofdstuk over de verlichtingsidealen in 'Baksteen en de geprofileerde topgevels van Noord-Eurpa'.

Over de toekomst van baksteen is Campbell positief. De geschiedenis geldt voor hem als een bron van informatie en inspiratie voor toekomstige ontwerpers en hij besluit zijn conclusie met de verwachting dat nu blijkt hoe succesvol baksteen gedurende vele duizenden jaren is geweest, het niet onredelijk is te veronderstellen dat 'baksteen nog geruime tijd om ons heen zal zijn'.

Het boek besluit met een glossarium verrijkt met tekeningen, een bibliografisch essay en index.

Secundaire Bouwmaterialen, een uitgave van Het Factor 4 Initiatief, de Stichting Milieunet en het Nationaal Dubo Centrum (010-4124766).

Dit onlangs verschenen boekje maakt duidelijk dat men met gebruikte

bouwmaterialen nog heel veel kan doen. Met name voor mensen die oude panden willen restaureren en renoveren is een dergelijk boekje van belang. Vooral de bijgeleverde kaart met verkooppunten van secundaire bouwmaterialen kan een waardevolle 'gids' zijn in de antieke bouwmaterialenwereld.

Naast de dakpannen en bakstenen wordt ook aangegeven waar materialen als natuursteen, plavuizen, vloertegels en wandtegels te vinden zijn. Ook niet keramische bouwmaterialen zijn terug te vinden op deze kaart. We noemen houten balken en vloerdelen, kozijnen of trappen, deuren, sanitair, schouwen of radiatoren, glas-inloodramen, hang- en sluitwerk, hetwerk of ornamenten. Op de achterzijde van de kaart staan de namen en adressen van de betreffende handelaren. Kortom een aardige 'gouden gids' voor de verbouwer!

Als bakstenen spreken

door Rob Vermeulen ©Voorburg 2003

Het is jammer niet te worden gewaarschuwd als de sloophamer in een markant gebouw wordt gezet. Jammer om dat dan bepaalde details voorgoed verloren gaan. Details, welke bij later onderzoek vaak de nodige antwoorden kunnen opleveren rond herkomst van de gebruikte materialen. Ook bij relatief jonge gebouwen blijkt dat het achterhalen hiervan een lastige, soms onmogelijke zaak is.

Medio 2003 wordt aan de Binckhorstlaan 309 te Den Haag een bedrijfspand gesloopt. Het is het oude kantoor van Wilma Den Haag, wat al geruime tijd leeg stond. De Wilma was ondertussen samengegaan met de BAM, en heet nu BAM-Wilma. Gehuisvest in een nieuw kantoor gebouwd op de vroegere locatie van de BAM aan de Binckhorstlaan 299.

In de puinhopen gedurende de laatste fase van de sloop bleek dat gedurende de bestaansperiode van het gebouw er gebruik was gemaakt van een zestal baksteen baksteensorteringen. Het is altijd weer een uitdaging om er achter te komen welke fabrieken de steen leverden en produceerden.

Voor een drietal sorteringen was de vraag snel beantwoord. Onmiskenbaar was de donkerkleurige Porisosteek van de Hendrik uit Brunssum. Ook de twee sorteringen van de Steenfabriek de Koninklijke Vijf Eiken waren niet te missen door het overbekende lettermerk op de zool van de steen. Het betrof het geel- en mangaankleurig hardgraauw in waalformaat. Ze zijn gebruikt in het tijdvak van de verbouwing in de jaren 1972/73.

Voor de andere drie sorteringen lag de zaak wat moeilijker. De gele verblendstenen in het vechtformaat bevatten echter twee verschillende merk- of naamindrukken:

TERRACO BEESEL(L) en OVB SUPERBRIC

De merkindrukken staan afzonderlijk vermeld op de aangetroffen stenen. Ondanks de gelijkheid van perforatie, ging het hier vermoedelijk twee verschillende sorteringen, mogelijk van twee verschillende fabrieken. Dit vermoeden werd versterkt door de wat lichtere kleur van de OVB-SUPERBRIC. Zeker is dat de TERRACO steen de steen welke is gebruikt tijdens de nieuwbouw. Deze zijn afkomstig uit de delen van het eerste ontwerp. Van de OVB-SUPERBRIC is dit niet bekend. Het gevonden exemplaar werd los in de puinberg aangetroffen. Het zou hier dus kunnen

gaan om een steen mogelijk, als alternatief op de originele steen.

De twee overige sorteringen waren ongeperforeerde, bruinrode gekamde strengpers stenen in waal en vechtformaat. De waalformaten waren als vuilwerk binnenmuursteen gebruikt en aan beide zijden bepleisterd. De vechtformaten waren als zichtmetselwerk toegepast in het plintgedeelte van de gevels.

Als eerste diende het bouwjaar te worden achterhaald als aanknopingspunt voor verder onderzoek. Bij navraag bij de bouw en woningdienst bleken de originele bouwtekeningen te zijn vastgelegd op micro fiches. En met deze een stuk van de geschiedenis van het gebouw weer bovendrijven.

In de periode 1953/54 wordt aan de Binckhorstlaan 309 te Den Haag een nieuw bedrijfspand opgetrokken. Het betreft een nieuw onderkomen voor de NV. Nederlandsch Bouwsyndicaat onder architectuur van Bureau Ir. H. van Vreeswijk uit Zeist. Op een van de ontwerptekeningen staat een materiaalomschrijving vermeld:

Metselwerk:

Gele verblendsteen Hil. Formaat voeg 15 mm cementmortel

Plint:

Gewassen Syoniet afwerklaag

*Naamomlijsting, entree en gaten:
beton met zandsteenafwerklaag*

Pannen:

donker verglaasde holle muldenpan

Bij nadere bestudering van de uitgewerkte details blijkt echter dat er sprake is van een ander baksteenformaat. Er wordt een koppenmaat van 11 cm en een lagenmaat van 5,5 cm aangegeven. Als penantmaat wordt 54 cm aangehouden welke is afgeleid van de volgende vermelding:

$2 \text{ strekken} + 1 \text{ kop } 47 + 7,5 + 54,5$
 $244 = 4,5 \times 54,5 \text{ Penant} = 54 \text{ cm}$
steen dik 4 cm voeg dik 1,5 cm

Deze maten sluiten aan op de aangetroffen stenen in het vechtformaat met een afmeting van 215x105x40 mm.

Verder blijkt dat in de periode 1967/69 de eerste verbouwing plaats vond in opdracht van het Nederlandsch Bouwsyndicaat. Wederom onder architectuur van Ir. H. van Vreeswijk, welke de tekeningen persoonlijk accordeerde.

In de jaren 1972/73 vindt een uitbreiding plaats in opdracht van N.V. Wilma Bouwsyndicaat. Ook nu weer krijgt Van Vreeswijk de opdracht. Het bureau blijkt nu, net als de opdrachtgever, een naamsverandering te hebben ondergaan. Het heet nu: Bureau voor Architectuur en Stedenbouw, Irs Van Vreeswijk & Van Noordwijk en is gevestigd aan de Huydecopersweg 11 te Zeist. Het telefoonnummer blijkt onveranderd, K34042258. Het Nederlandsch Bouwsyndicaat bleek ondertussen te zijn opgekocht door een andere bouwonderneming, de N.V. Wilma.

In 1979 vindt de laatste grote verbouwing plaats in opdracht van Wilma Den Haag. Dit maal onder architectuur van Architectenburo M.Kuijper, Doorniksestraat 23-25 te Den Haag.

Met de afbakening van de tijdvakken konden in elk geval de fabrieken welke voor de aanvang van de bouw hun poorten al sloten, worden uitgesloten. Ook konden alle fabrieken welke alleen handvorm of vormbak produceerden worden uitgesloten. Als eerste diende er een fabrikantenoverzicht uit die jaren boven tafel te komen. De klei kleuren deden sterk denken aan een herkomst uit de Limburgse kleigebieden. De indicatie BEESEL(L) bevestigde deze indruk in ieder geval voor de steen van TERRACO. De aangetroffen kleurnuances duiden op kolengestookt product mogelijk uit een ringoven. Tevens kon de wijze van perforatie naar een bepaalde pers of fabriek verwijzen.

“Terraco” als zoek sleutel op het Internet leverde de relatie met St. Joris te Beesel. Aan het einde van de 19^e eeuw bouwde Siemons-Vogels een ringoven aan de St. Jorisstraat te Beesel. In 1923 werd deze gekocht door Herman Driessen en welke de fabriek de naam gaf: “Kleiwaren fabriek Sint Joris”. Naar Limburgs voorbeeld werd er aan het eind van de jaren dertig ook een kunstatelier opgericht. De producten werden op de markt gezet onder het merk “Terraco”.

Piet Willems, 80 jaar maar superactief, vertelt als oud werknemer van St. Joris (1955 tot 1992) over de steen van de deze fabriek. Ook “Terraco” was het handelsmerk van o.a. de strengperssteen. Deze werd vervaardigd op de oude ringoven welke nog met de hand en met kolen gestookt werd. Deze oven werd in 1961 vervangen door een olie gestookte tunneloven. De steen werd aanvankelijk vervaardigd uit een mengsel van Westerwald- en Brunsummerklei. Later is men overgegaan op pure Westerwaldklei.

Willems had ook een antwoord op de steen met de indruk OVB Superbric. De afkorting OVB stond destijds voor Oost Vlaamse Bouwmaterialen, mogelijk uit Gent, welke strengperssteen vervaardigde uit een speciale lichtbakkende klei uit Wallonië. Deze groeve was gelegen te Floeren (?) en is al lang uitgeput. Er was in die jaren een handelssamenwerking tussen Sint Joris en de Oost

Vlaamse. Wanneer de Oost Vlaamse haar activiteiten gestaakt had wist de verteller niet te verhalen. In de gids van de Belgische Baksteenfederatie van wordt de Oost Vlaamse al niet meer genoemd.

Navorsingen in België, leerde dat de Oost Vlaamse Bouwmaterialen nog steeds bestaat. Afgevaardigd bestuurder Leopold de Witte wist nog een tipje van de sluier op te lichten. De Oost Vlaamse Bouwmaterialen hebben zelf nooit steen vervaardigd. Zij waren waren en zijn nog steeds een handelsbedrijf. Zij hadden in die tijd de exclusieve verkoop van St. Joris voor België. Zij lieten bij St. Joris steen onder eigen label maken! Dit verklaart dezelfde maat en perforatie van de gevonden steen. Het verhaal van de Waalse klei kon door hem niet bevestigd worden.

Voor de zesde steen lag de zaak verre van eenvoudig. Het betreft hier strengperssteen met een zogenaamde “gekamde” oppervlakte structuur, welke vaak wordt aangetroffen in de kleuren geel, bruin rood, paarsrood en bont van oranje tot blauwzwart.

Toegepast in veel werken in de periode 1930-1938 en later in de 20^e eeuw. Zoals in de raadhuisen in Hilversum en Katwijk in Hilversumsformaat. Bij woningen in de Amsterdamse rivierenbuurt in Waalformaat. En in Den Haag bij het onderhavige bedrijfspand uit de jaren vijftig, zowel in Waal- als Vechtformaat. De kleur van de gebruikte klei wijst in de richting van de Limburgse maas. Het kleurenspeel en de nuances wijzen naar kolenstook. Diverse navorsingen eindigden echter op dood spoor.

Andere mogelijke fabrieken welke strengperssteen produceerden in Limburg waren:

Steenfabriek St. Joseph – Beegden, tot sluiting in 1981 ringoven

N.V. Evers Steenfabrieken – Roermond, tot sluiting in 1957 ringoven.

Gebr. Bremmers en Wackers – Maasniel tot sluiting in 1968 ringoven.

Joosten – Maasniel, tot sluiting in 1970 ringoven.

Joosten – Kessel, tot 1970 ringoven, 1970 tunneloven.

Joosten – Wessum tot 1976 ringoven, 1976 tunneloven v.a.1969 periodieke ovens, v.a.1989 nieuwe tunneloven.

Echter Steenfabriek – Echt tot sluiting in

Naspeuringen bij Paul Joosten en op de fabrieken in Kessel en Wessum leverden niets op. Men was er van overtuigd dat de steen niet op de fabrieken van Joosten waren vervaardigd. Wel was men het er over eens dat het een Maasklei was waar de steen uit was vervaardigd. Het antwoord moet dus welhaast langs deze rivier liggen.

Misschien zou de steen van de in 1959 gesloten fabriek Van N.V. Evers afkomstig kunnen zijn. Deze fabriek kwam midden 1956 zwaar in financiële moeilijkheden. Al geruime tijd opereerde de fabriek bij gratie van vooruitbetalingen. Verschillende aannemers krijgen echter ondanks de betalingen geen steen geleverd. Een van die vooruitbetalers was de N.V. Wilma.

Nu in 2003 is er nog slechts een fabriek te Milsbeek welke een soortgelijke textuur vervaardigt. Door de verschillende wisselingen van eigenaren zijn hier de fabrieksarchieven verloren gegaan zodat navraag niets opleverde.

Wie weet dit verhaal compleet te maken en herkent op basis van de textuur de laatste fabriek?

Oproep

Wie kan mij een fabrikantenlijst uit de vijftiger jaren bezorgen? Wie kan mij nog oude foto's bezorgen van “De Manneswaard” te Opheusden (voor 1936)? Wie heeft er nog een steen van HVAM – sortering van Ariens Meinerswijk voor me?

Reacties graag naar: Rob Vermeulen, Schoolstraat 15, 2271 BZ Voorburg, e-mail rob.vermeulen@freeler.nl, Tel: 070-38 666 38 of GSM 06-22 977 458

Nieuwe functie voor schoorsteen Hijlkema Delfzijl

Dat voormalige schoorstenen graag door telefoonmaatschappijen worden benut om GSM antennes te kunnen plaatsen is bij velen bekend. Thans is ook de schoorsteen van de voormalige steenfabriek van Hijlkema hier mee behangen. Met twee grote telescoopkranen is een aantal dagen hieraan gewerkt. Zo worden dergelijke landmarks van een nieuwe functie voorzien. De gecombineerde zend- en ontvangsttoestellen moesten op een hoogte van 22 meter komen. Eerst werd er een kabelgoot met behulp van ringen van 8,50 meter omtrek worden gemonteerd. Omdat deze ringen zwaar zijn werd Wagenborg Nedlift ingehuurd met twee kranen. Het werk heeft een week in beslag genomen.

Verwerving van een grote dakpannenverzameling

Onlangs is de verzameling van onze voormalige voorzitter, de heer E.J.M. Huijgen (87), overgegaan naar de Stichting. Voorlopig zal deze waardevolle collectie in depot gehouden worden in de vorig jaar gesloten steenfabriek van de heer Hijlkema te Delfzijl. Op termijn zullen delen van deze collectie gebruikt worden voor tentoonstellingen en andere presentaties.

Op bovenstaande foto staan de heren Jan Hijlkema, Huub Mombers, Eugène Huijgen alsmede chauffeur/helper van de heer Hijlkema, Arnold Veen en Robert Huijgen (zoon van). Op de voorgrond een van de gegalvaniseerde kratten die de stichting onlangs heeft aangekocht om verzamelingen goed in op te kunnen slaan.

De foto's zijn gemaakt door de heer R.E.F. Huijgen (zoon van) in Rockanje (ZH) waar Eugène Huijgen een buitenhuisje had dat tevens dienst deed als onderkomen voor zijn verzamelde pannen. Zijn interessante

verzameling zal door de stichting met de grootste zorg behandeld worden.

Industrieel Erfgoed “N.V. Heldensche Steenfabriek” te Helden-Panningen (L.) wacht op herbestemming.

Bovengenoemde steenfabriek wacht op een herbestemming. De steenfabriek die aan de Ringovenstraat is gebouwd in 1909, is gestopt met de baksteenproductie in 1994. Deze fabriek is een illustratieve representant van een grotere industriële steenfabriek en beschikte over een Ringoven, waardoor de fabriek in die tijd (1909) een kapitaalintensief en arbeidsextensievere onderneming was.

Op het terrein zijn naast het ringovengebouw nog diverse andere opstallen bewaard gebleven, zoals de voormalige directeurswoning (Ringovenstraat 10), de kolenschuur en de langgerekte droogloods. De steenfabriek is voorzien van een houten kapconstructie met zadel- en lessenaarsdaken, die gedekt zijn met rode Muldenpannen. De schoorsteen staat in het midden van het fabrieksgebouw, die herbouwd is kort na 1945, nadat deze in de Tweede Wereldoorlog opgeblazen was.

Het complex is gelegen aan de rand van de dorpskern aan het open veld. Deze stedenbouwkundige ligging van het complex is zeer illustratief en karakteristiek voor de grofkeramische industrie. Momenteel is er van de in Limburg toegepaste ringovens buiten Panningen nog maar één herkenbaar bewaard gebleven.

Het steenfabriekscomplex te Helden-Panningen heeft grote cultuurhistorische waarden. Het is een representant van sociaal-economische ontwikkelingen in de Noordlimburgse baksteenindustrie in het

begin van de twintigste eeuw, maar ook van de typologische ontwikkeling van de grotere geïndustrialiseerde steenfabrieken, waarbij de ringoven een innovatieve fase in de bedrijfsontwikkeling illustreert. De Heldense Steenfabriek was de fabriek met de laatste traditioneel functionerende Ringoven in Limburg. Derhalve van groot belang als industrieel erfgoed.

De provincie Limburg heeft het Monumenten Selectie Project (MSP) uitgevoerd, dat rijksbescherming beoogt van jonge monumenten en stedenbouw uit de periode 1850 – 1940. Gedeputeerde Staten hebben voorgesteld het fabriekscomplex hierin op te nemen. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist heeft een positief advies uitgebracht om dit complex te

behouden.

Alvorens tot behoud van dit industrieel erfgoed wordt overgegaan wil de gemeente Helden, dat er eerst de convenanten met de diverse partijen rond zijn. Het is te hopen, dat deze zaken voorspoedig verlopen, zodat het verdere verval van dit industrieel erfgoed voorkomen wordt.

Frans van Gessel, Sprang-Capelle

Schoorsteen van de voormalige steenfabriek Canoy-Herfkens

Venloseweg 77, stadsdeel Tegelen. Rijksnr 447130

Bij Tegelen aan de Maas staat nog een ronde fabrieksschoorsteen van de voormalige steenfabriek van Canoy-Herfkens. Deze schoorsteen is uniek vanwege de uit 1895 daterende plusminus elf meter hoge ronde voet en het onderste deel van de schacht. Na oorlogsschade is de schoorsteen in 1946 voorzien van een nieuwe schacht met daarin de naam Canoy Herfkens. Het bedrijf Canoy Herfkens vormde een van de oudste steenfabrieken in Nederland met een jarenlange sterke marktpositie op het gebied van de bouw van

fabrieksschoorstenen. Het bedrijf bouwde schoorstenen ondermeer voor de Hoogovens, Philips Gloeilampenfabrieken, Wilton Feijenoord, Van Gelderpapierfabrieken en Heineken Bierbrouwerijen.

De schoorsteen heeft een ronde voet op een basement die aan de bovenzijde is begrensd door een overkragende sierring van geprofileerde steen; de schacht is voorzien van klimijzers; het onderste deel van de schacht boven de ronde voet kent siermetselwerk in helrode baksteen van twee randen waarin kepermotieven zijn verwerkt, en tussen de randen op de punt staande ruiten, waarin nog een kleiner vierkant ornament. Boven de tweede rand slingeren een aantal spiraalbanden, eveneens in helrode steen omhoog, tot aan een overkragende ring van geprofileerde baksteen, die tevens de begrenzing vormt

met het jongere deel van de schacht. De in 1895 gebouwde en na 1946 weer gecompleteerde fabrieksschoorsteen is een evident rijksmonument van jongere bouwkunst vanwege de uit 1895 daterende voet met onderste deel van de schacht, die van grote cultuurhistorische waarde is, omdat dit gedeelte karakteristiek is voor de steenfabricage en vanuit typologisch oogpunt exemplarisch voor de door het bedrijf vervaardigde fabrieksschoorstenen.

Het gaat om een van de oudste - gebouwd met speciaal hiervoor ontwikkelde radiaalstenen - schoorstenen van Nederland, die voorts als enig restant van de voormalige steenfabriek herinnert aan de bedrijvigheid die hier plaatsvond.